

Westbroek tijdens de Bataafse Republiek 1795-1806

Begin januari van het jaar 1795 was het bitter koud in ons land, 17 graden onder nul. ¹⁾ Door de strenge vorst waren zelfs de grote rivieren bevroren. Het Franse leger, onder leiding van generaal Pichegru, trok vanuit Brabant over het ijs de Noordelijke Nederlanden binnen. Zonder enige tegenstand bereikten de eerste troepen op 16 januari de stad Utrecht. Al op 25 januari werd de stadsregering omgezet in een patriotisch Comité Revolutionair. Drie dagen later onderging het provinciaal bestuur hetzelfde lot. In een officiële publicatie werd op 5 februari de soevereiniteit van het volk van de provincie Utrecht geproclameerd. Erfstadhouderschap, adel en ridderschap werden afgeschaft. Deze omwenteling had -zoals we nog zullen zien- ook grote gevolgen voor de lokale verhoudingen in ons land, waaronder die binnen de Westbroekse gemeenschap.

Wat hieraan vooraf ging

Tijdens de tachtiger jaren van de achttiende eeuw kwamen in verschillende steden van ons land kleine groepen burgers bijeen om hun ongenoegen uit te spreken over de bestaande machtsverhoudingen. Zij werden "Patriotten" genoemd. Zij waren nationaal gezind, tegen de prins-stadhouder en de regenten. Zij bepleitten dat burgers zeggenschap zouden krijgen in de regering van stad en land.

In enkele steden, waaronder Utrecht, lukte het hen zelfs de macht van de regenten over te nemen. Hun positie werd steeds sterker waardoor stadhouder Willen V -in het nauw gedreven- aan de koning van Pruisen vroeg zijn leger naar Holland te sturen. ²⁾

Hiertegen waren de patriotten niet bestand. Duizenden van hen vluchtten naar de Zuidelijke Nederlanden of naar Frankrijk. De oude orde werd weliswaar hersteld,

"Hoofdwagt van eenige voormalige cavallery regimenten Dragonders van Tuyll van Serooskerken (die met groene opslagen en door bruine paarden bereden)".

Deze tekst staat op de achterkant van het origineel. Het regiment is in 1795 ontbonden.

Kleuren op het aquarel: jasjes blauw, oranje sjerpen, zwarte steken en laarzen, crème broeken.

Aquarel ± 1790, archief Huis Zuilen, inv. nr. 1642.

Gezicht op de kerk en huizen in Westbroek.

L.P. Serrurier
Topografische Atlas,
R.A.Ü., inv. nr. 1837.
Pen en penseel in
grijs.

De kerktoeren van Westbroek had tot 1723 een koepel. In dat jaar bleek de koepel zo vergaan, dat de kerkmeesters besloten om hem af te breken. Uit: G. Masmeyer, Uit het grijs verleden naar het heden, Westbroek, 1958, p. 15.

maar het Oranje regime kon zich alleen staande houden dankzij de aanwezigheid van Engelse en Pruisische troepen.³⁾

Toen in 1789 in Frankrijk de revolutie uitbrak hoopten de patriotten dat zij met hulp van de Fransen ook in ons land vrijheid, gelijkheid en broederschap konden proclameren. Zij moesten geduld hebben, want de Fransen wilden eerst in eigen land orde op zaken stellen. Pas in 1793 besloot Frankrijk zijn ideeën over de volkssoevereiniteit over te brengen naar andere landen. Daartoe trok in dat jaar het Franse leger België binnen en tegen het einde van 1794 bereikten zij Noord-Brabant. Door de strenge vorst van de winter 1794/1795 kon het Franse leger doorstoten naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Er was geen enkele tegenstand, de Engelse en de Pruisische soldaten vluchtten al plunderend weg en stad na stad werd door de Fransen overmeesterd (zeiden de prinsgezinden), bevrijd (zeiden de patriotten). De stadhouder vluchtte met zijn gezin op 18 januari naar Engeland.

Onder het waakzaam oog van de Fransen namen de patriotten de macht in handen. De Bataafse Republiek werd uitgeroepen, gegrond op de rechten van de mens. Het tijdperk van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was afgesloten. Het zou nooit meer zo worden als het geweest was.

Westbroek, januari 1795

Wat gebeurde er in Westbroek? In die maand januari zagen de Westbroekers de ingekwartierde Pruisische soldaten vertrekken. Zij hadden er danig huisgehouden. Niet alleen paarden en karren waren geroofd, maar ook neteldoeken, koffiekannen en zelfs geld waren gestolen.⁴⁾

Wat een opluchting! Maar niet voor lang, want al snel kwamen de Fransen binnen. Op het einde van deze maand vorderden zij vijftig koeien voor transport naar Amsterdam. Een triest relaas van de drijvers, omdat zij al in Maarssen "drie koeibeesten hebben moeten laten leggen wegens de gladheid der weegen zoo door de sneeuw en ijs". Onderweg waren er nog twee doodgegaan, zodat zij slechts met vijfenveertig koeien in Amsterdam aankwamen.⁵⁾

Westbroek in de achttiende eeuw

Het grondgebied van Westbroek was uitgestrekt vanaf de Groenedijk bij het dorp Zuilen tot aan de Hollandsche Rading. Weinig mensen woonden er: totaal 501 volwassenen en kinderen.⁶⁾

Wie nu de kaart uit 1770 van de verveningen in Westbroek⁷⁾ bekijkt, telt negen huizen aan de Groenedijk, 10 à 11 bij de Gageldijk en langs de Westbroekse Binnenweg is geen enkele bebouwing te

Portret van Willem René van Tuyll van Serooskerken.

Slot Zuilen.
Schilder: waarschijnlijk I.C. van Geelen.
Foto Iconografisch Bureau cat. nr. IB62505.

Willem René werd in 1776 op 33-jarige leeftijd na het overlijden van zijn vader ambachtsheer van Westbroek. Zijn oudste zuster was de bekende Belle van Zuylen. Na de periode van de Bataafse Republiek herkreeg Willem René zijn heerlijke rechten.

zien. De kern van het dorp lag langs de Kerkdijk.

Daar was de kerk met het schoolgebouw en het kerkhof. Daartegenover het rechthuis. De chirurgijn en de bakker vlakbij. Boerenhuizen en vele daghuurderswoningen. Een smid, een timmerhuis en een herberg. Ook enkele "borgerzomervlijven". Er waren dus toen al stadse mensen, die waarschijnlijk in de zomer het landleven verkozen boven de stad.⁸⁾

Het leven was hard voor de boerenbevolking. Het land bracht weinig op en zij werden ook nog getroffen door de rundveepest. Een verslag uit 1744 over een besmette stal in Achttienhoven: "veertien koeien, waarvan acht ziek en zes gezond" en over "een huisman die binnen zes dagen zevenentwintig beesten verloor".⁹⁾

Ondanks deze problemen werden de inwoners ook nog belast met verschillende soorten belastingen. Om enkele te noemen: het oudschildgeld, (nu onroerende zaak belasting) het huisgeld en het haardstedegeld, maar ook van de consumptie: geslagt, boter, zout, zeep, turf, koffie en thee. Dan verder het hoorngeld, het boomgaardgeld, paarde- en dienstbodegeld, 't gemaal en logiesgeld, over alles werd belasting geïnd,¹⁰⁾ weliswaar met stuivers en penningen, maar toch.....

Niet alleen in de steden, maar ook op het platteland heerste in die tijd diepe armoede. Zeker in vergelijking met de rijkdom van enkele aristocraten, zoals de ambachtsheer van Westbroek.

De ambachtsheer van Westbroek

Al eeuwenlang was de heer van Zuilen ambachtsheer van Westbroek. Hij bezat de macht in dit gerecht. Hij stelde schout en schepenen aan, die namens hem het bestuur uitoefenden. Hij benoemde ook het schoolbestuur, de kerkmeesters en de dominee. Hij droeg de gadermeester op de belastingen te innen. Kortom hij had alle touwtjes in handen, de dorpsbevolking had niets te vertellen.

Willem René van Tuyll van Serooskerken (1743-1839) werd na de dood van zijn vader in 1776 ambachtsheer van Westbroek. Zijn jeugd bracht hij door op het slot Zuilen, maar de familie verbleef ook geregeld in het huis aan de Nieuwegracht, compleet met

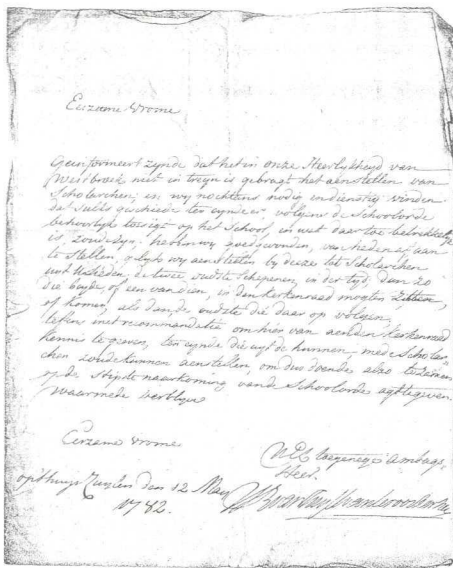
koetshuis en stal, uitkomende in de Ambachtstraat.¹¹⁾

Al op jonge leeftijd begon zijn politieke carrière. In 1773 werd hij door de Staten van Utrecht aangesteld als ontvanger van de generale middelen. Enkele jaren later nam hij zitting in de Staten van Utrecht. Vanuit deze positie werd hem opgedragen de ridder-schap van Utrecht te vertegenwoordigen in de vergadering van de Staten-Generaal. Vanaf 1786 woonde hij met zijn gezin in Den Haag. Het accent van zijn publieke functies lag niet meer in het gebied van Zuilen en Westbroek, maar in het Haagse circuit.¹²⁾

Hij was een veelzijdig man met brede belangstelling voor de cultuur. Hij schreef onder andere gedichten en speelde voortreffelijk viool. Hij reisde vaak naar Parijs en naar zijn zuster Belle van Zuylen die hem nu eens beschreef als humeurig en gauw geïrriteerd dan weer als aardig en voorkomend. Een Franse tijdgenoot noemde hem Hollands-afstandelijk en vormelijk.¹³⁾

Hij verkeerde in de hoogste kringen van het land, was vermogend en hij genoot veel aanzien.¹⁴⁾

Er zullen weinig contacten tussen hem en de eenvoudige ongeletterde inwoners van

In de notulen van het gerecht lezen we dat zij als gecommiteerden uit de bijeengekomen burgers bevoegd zijn *“schout, scheepenen en de bode te verzoeken onverwijld de vergadering te verlaten en als stille ambteloze burgers naar huis te gaan met de belofte dat zij alle bescherming krijgen waar iedere burger recht op heeft”*.

Deze notulen eindigen met de zin: *“waar-meede die historie dan afgelopen is, terwijl vervolgens ieder naar zijn hujs keerde”*.

Op diezelfde dag kwam men weer bij elkaar om naar een *“aanspraak”* te luisteren, die begon met de aanhef: *“Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap”*. Vervolgens werden de nieuwe schout, secretaris, de schepenen en bode benoemd *“tot zolang in de provincie Utrecht de zaken op een reguliere en constitutionele voet zullen zijn bepaald”*.¹⁸⁾

De omwenteling in Westbroek is een feit. De burgers van het dorp hebben zelf beslist wie hen zal besturen. De ambachtsheer wordt niet meer geraadpleegd.

De nieuwe bestuurders kregen nog wel enkele vermanende woorden te horen: *“gij schout en scheepenen altoos ijverig en getrouw, nimmer angstig maar cordaat in uwe besluyten opdat dezelve moogen uijtloopen tot welzijn en behoud van ‘t algemeen en deeze burgerij in ‘t bijzonder”*.

Deze toespraak werd ondertekend door de vier initiatiefnemers, waarbij opvalt dat alleen Gerrit Neuteboom zijn handtekening plaatste; de andere drie merkten hun naam met een kruis.

De nieuw gekozen schout, schepenen, secretaris en de bode legden de eed af, waarna de schout mede namens de andere representanten bedankte voor het vertrouwen in hen gesteld.

Het was inmiddels laat geworden. Ze beslisten die dag dan ook niet verder te vergaderen, maar de volgende dinsdagmorgen om 9 uur bij elkaar te komen.

De aanhef van de notulen van die vergadering is tekenend voor de nieuwe tijd.

“Dinsdag den 10 maart 1795

Het Eerste Jaar der Bataafsche Vrijheid”

Men begon met het vorderen van de sleutels van de gerechtskast en de papieren bij de ontslagen schout en schepenen. Daarna be-

Dit kleine briefje van de ambachtsheer aan de schout Maarten van den Helm te Maarssen bevindt zich in het oude archief van Westbroek.

(inv. nr. 9) Uit dit eigenhandig geschreven briefje kan worden opgemaakt dat de ambachtsheer zich in die periode nog bezig hield met het bestuur van Westbroek.

De aanhef: *“Eerzame vrome”* is in die tijd gebruikelijk. Ook in andere officiële correspondentie tussen provincie en plaatselijk bestuur komt deze aanhef voor.

Zie voor een leesbare tekst bijlage 1.

Westbroek zijn geweest. Waarschijnlijk alleen via de schout. Misschien heeft hij een enkele keer in de herenbank een dienst bijgewoond in de kerk.

Op 31 maart 1794 benoemde hij nog wel de schepenen van Westbroek. Hij wist dat de tijden rumoerig en onzeker waren, maar heeft hij bevreesd dat hij binnen het jaar al zijn heerlijke rechten over Westbroek zou verliezen?

De omwenteling in Westbroek

De boeren van Westbroek, die elke zaterdag naar de markt op de Mariaplats in Utrecht trokken, zagen natuurlijk wat er in de januari maand van 1795 allemaal in de stad gebeurde. Zij zagen dat de vrijheidsbomen, versierd met de nationale kleuren, in de hard bevroren grond werden gepoot. Zij hoorden de Domklokken luiden om de omwenteling aan het volk bekend te maken.¹⁵⁾ Zij kwamen naar huis met hun verhalen.

Enkele inwoners namen het initiatief om een omwenteling in Westbroek voor te bereiden. Zij maakten dit op 4 maart bekend aan de provincie, die per ommegaande liet weten, dat zij dit *“hebben na te laten”*.¹⁶⁾ Zij stonden zich hier niet aan en zij riepen op donderdag 6 maart 1795 het gerecht bijeen. Wie waren zij?

Gerrit Wintensen, Gerrit Visscher, Gerrit Neuteboom en Matthijs van Ochten: *“allemaal burgers en onder deezen gerechte woonachtig”*.¹⁷⁾

Deze tekst is volledig uitgeschreven in het notulenboek van het gerecht Westbroek.

Ook secretaris en bode moesten een eed afleggen. Zij vertegenwoordigden het bestuur in vele zaken.

Zie voor een leesbare tekst bijlage 2.

Handwritten document from the Westbroek court, dated 1795. The text is written in Dutch and appears to be a formal record or agreement. It includes a signature and a date '1795' at the bottom.

sloot men de provisionele representanten 's lands Utrecht te berichten over “de gelukkige en gewenste revolutie in Westbroek”. Verder werd een publicatie opgesteld waarin de stemgerechtigden werden opgeroepen op 16 maart in de kerk bijeen te komen.¹⁹⁾

Zo te zien hield men het hoofd koel en zette men zich in om alles ordelijk te laten verlopen. Nergens is te lezen dat er feesten waren, dat een vrijheidsboom werd opgericht waarbij gedanst werd zoals in zovele andere steden en dorpen in het land.²⁰⁾

Ook over prinsgezinden wordt geen woord gerept. Ogenschijnlijk veranderde er weinig in het dagelijks leven van de bevolking, maar deze kleine groep mensen moet toch grote voldoening hebben gevoeld dat het hen gelukt was zonder problemen het bestuur over Westbroek in eigen handen te nemen.

Zij hielden zich overigens wel aan alle bestaande regels, zoals: het schouwen, het in- en uitschrijven van personen, het opmaken van de rekeningen en de zettingen.

Maar zij namen ook zelf beslissingen over de verkiezingen van de schepenen. Van nu af aan door de stemgerechtigde burgerij, op de eerste maandag van het jaar. Het traktement van de schout werd drastisch verlaagd -wel ontving hij f. 300,- uit de dorpskas over het jaar 1795 maar het werd hem verboden “om eenige de minste betaaling des-

wegen aan burger van Tuyll van Serooskerken te doen”.²¹⁾

Uit diverse archiefstukken wordt duidelijk dat schout en schepenen betrokken waren met de grote problemen van de inwoners. Zoals van Jan v/d Hoven, die als sluiswachter van Westbroek door de strenge winter van 1795 nauwelijks inkomsten had. Hij vroeg vermindering van zijn pachtsom. Het bestuur begreep zijn nood en ging akkoord. Hierover moest gestemd worden door de opgezetenen en de geërfden. De geërfden (grondeigenaren, maar geen inwoners) stemden tegen. De municipaliteit vond dit onredelijk, onrechtmatig en onrechtvaardig en besloot toch de pachtsom te verminderen.

De betrokkenheid van schout en schepenen met de arme bevolking blijkt verder uit een aantal besluiten die genomen werden. Een voorbeeld.

Bij aanvragen voor nieuwe verveningen door opgezetenen ging het bestuur akkoord “mits zij van iedere roede slik aan de gereformeerde en roomsche armen onder Westbroek een stuiver betalen te weten aan de gereformeerde 3/4 stuiver en aan de roomsche 1/4 stuiver”.²³⁾

In dit archiefstuk lezen we dat er toch een tegenstander van het nieuwe bewind was. Dirk Ariensz. van der Wild trok zijn verzoek tot vervening van zijn land in “omdat hij de tegenwoordige representatie niet voor wettig erkende als zeer sterk voor de oude constitutie zijnde”.

Over het verzoek van het administratief bestuur van het voormalig gewest Utrecht om de ambachtsheer schadeloosstelling te geven voor het verlies van zijn inkomsten uit het gerecht Westbroek was het nieuwe bestuur ook heel duidelijk.

Zij dachten er niet over. De recognitiën (lees belastingen) zullen hem niet uitbetaald worden, met goedvinding van de stemgerechtigden wilde het gerecht niet bezwaard worden met deze belastingen, “die de opgezetenen met hun zweet en bloed hebben opgebracht”.²⁴⁾

Zo te zien kon het bestuur van Westbroek in die eerste jaren van de Bataafse Republiek heel veel zelf regelen. Dat zou spoedig veranderen. De provincie trok steeds meer bevoegdheden naar zich toe, waaraan Westbroek zich niet kon onttrekken.

Het provinciale bestuur tijdens de Bataafse Republiek

De municipaliteit van Westbroek moest van alle besluiten die zij genomen had de goedkeuring vragen van het provinciaal bestuur. Zij was dus afhankelijk van de provincie.

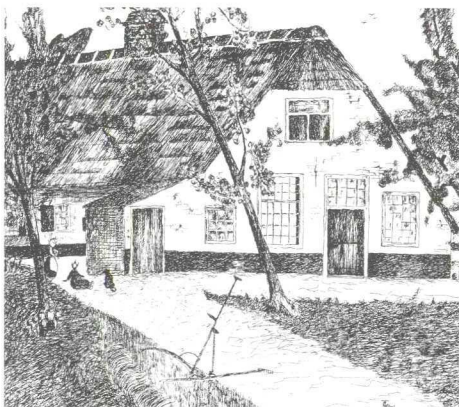
Tot aan 1795 werd het platteland in de Staten van Utrecht vertegenwoordigd door de leden van ridderschap. Zij werden voor het leven benoemd door stadhouder Willem V. Na de omwenteling werd ook het provinciaal bestuur door het volk gekozen.

In het reglement van 22 augustus 1796 van het "Intermediair Provinciaal Bestuur van het Volk 's Lands van Utrecht" werd het "Volk der Provincie Utrecht" verdeeld in achttien districten van ongeveer vijfduizend inwoners, die elk een Representant voor het provinciaal bestuur benoemden.²⁵⁾

Elk district werd opgedeeld in tien grondvergaderingen. Westbroek vormde met Achttienhoven en Maarsseveen een grondvergadering. De stemgerechtigden kozen een zogenaamde "kiezer". De tien kiezers van een district stelden een Representant aan, die zitting nam in het provinciaal bestuur. Dit bestuur had verschillende vaste commissies onder andere een "comité tot de zaken van het platteland".

Voor het eerst in de geschiedenis van ons land namen burgers van het platteland deel aan de verkiezingen voor het provinciaal bestuur. Het waren wel getrapte verkiezingen, maar het was toch een doorbraak naar een democratischer bestel.

Na de staatsgreep van 1798 werd de gewestelijke bestuursinrichting geregeld vanuit de centrale overheid. Het "Intermediair provinciaal bestuur" was slechts een kort leven beschoren.

Het land werd in departementen verdeeld. Het grootste gedeelte van de provincie Utrecht behoorde tot het departement "van den Rhijn", maar Westbroek viel onder het departement van Texel met standplaats Haarlem.²⁶⁾

Van nu af aan ontving het bestuur van Westbroek diverse publicaties, missives en aanschrijvingen van dit departement. Een voorbeeld.

De grondvergadering moest drie man leveren voor "de armee". Voorlopig deed het bestuur niets, maar uiteindelijk besliste men toch een wervingsadvertentie in de Utrechtse Courant te plaatsen. Er werden geen manschappen gevonden, omdat niemand bereid was voor minder dan 35 à 40 dukaten in het leger te dienen.

Meer wilde het bestuur niet betalen. "*De dorpsfinanciën waren toch al rijkelijk bezwaard door de geleverde wagens met dezelfde paarden en voerlieden.*"²⁸⁾

Uiteindelijk kwamen de rekruten er toch. Een kleine municipaliteit moest zich houden aan de verordeningen met alle financiële lasten vandien.

Ook in andere opzichten had Westbroek te maken met de hogere overheid. Op 12 juli 1798 kwamen de agenten ter reorganisatie van de gemeentebesturen naar Westbroek om aan te kondigen dat Westbroek en Achttienhoven zouden worden samengevoegd.

De verhouding met het dorp Achttienhoven

Achttienhoven was in deze periode een hoge heerlijkheid behorend aan de proosdij van het kapittel van St. Jan te Utrecht.

Na de afschaffing van de heerlijkheden door de staatsregeling van 1795 bleven de inwoners de proost als hun heer erkennen en stuurden zij hem de voordrachten voor de schepenen.

Op 22 juni schreven zij nog aan het provinciaal bestuur: "*dat wij uit hoofde van onze onderhorigheid aan den proost van 't capittel van St. Jan te Utrecht, ons tot hier toe buiten alle politique directie gehouden hebbende.*"²⁹⁾

Aan de revolutionaire beweging deed men dan ook niet mee. Wat een verschil met de bevolking van Westbroek!

Toen dan ook het besluit tot samenvoeging van de beide dorpen bekend was gemaakt had Westbroek tegen deze combinatie geen

Boerderij Kerkzicht, 1743-1895, van de familie De Groot. De tekening is gemaakt door een lid van de familie De Groot. Het getekende pand is een typisch voorbeeld van een Utrechtse boerderij: een voorhuis waar het gezin in woonde en een achterhuis voor het vee. Deze boerderij was in steen opgetrokken, de daghuurdswoningen waren van hout. Een en ander is duidelijk te zien op de prent van de kerk.

bezwaar, maar met Achttienhoven was het anders gesteld.

Binnen een week verstuurde dit dorpsbestuur zijn bezwaren naar de bevoegde instanties. Zij waren van mening dat de samenvoeging geen enkel nut had en zou er *“alleen misverstand, ongenoegen en verwarring te wachten zijn”*.

De voornaamste grief was *“dat Westbroek al vele jaren te kort kwam op de dorpslasten, omdat vele mensen arme lieden of daghuurders waren. Terwijl in Achttienhoven de kas klopte door de meerdere geegoedheid van de ingezetenen”*.³⁰⁾

In Den Haag nam men hierover geen beslissing. Westbroek hield vast aan de samenvoeging, Achttienhoven bleef zijn eigen bestuursfuncties vervullen, hetgeen vooral secretaris Van den Helm van Westbroek irriteerde.

Hij schreef onder andere dat Westbroek geen zitdag kon houden voor de ontvangst van de contributie voor de wapening over 1798, omdat Achttienhoven over 1797 nog niet betaald had. De opgezetenen van Westbroek werden hierover *“misnoegd en halsstarrig”*.

Enige tijd later meldde hij dat door de reorganisatie grote verwarring was ontstaan. *“We weten niet wie bevoegd is tot 't aantekenen der huwelijksgeboden en 't geven van certificaten voor het rundvee.”*

Verontwaardigd was hij ook. In Westbroek waren door het departement wagens en paarden gevorderd, maar Achttienhoven had niets geleverd, terwijl zij daartoe wel in staat waren. Hij vroeg ook Achttienhoven te belasten terwille van de rechtvaardigheid.³¹⁾ Er heerste dus animositeit tussen de twee dorpen, terwijl zij toch elke zondag samen in de kerk zaten.

Was het de rijkdom van de bouwboeren van Achttienhoven, keken zij neer op de arme veenboeren en daghuurders? Kwam het door het verschil tussen de prinsgezinden in Achttienhoven en de aanhangers van de Bataafse Republiek in Westbroek?

Tenslotte besloot op 22 september 1802 het departementaal bestuur van Utrecht, dat Westbroek en Achttienhoven afzonderlijke gemeenten zouden blijven.³²⁾

Westbroek tijdens de laatste jaren van de Bataafse Republiek

Na 1801 bij het instellen van de nieuwe grondwet, werden de eigen mogelijkheden

voor het dorpsbestuur steeds geringer. Een nieuw reglement moest worden ontworpen *“voor het bestuur dezès dorpe naar inhoud der Staatsregeling”*³³⁾ en op 18 maart 1803 werden de schepenen eervol ontslagen en een nieuw bestuur door de gedeputeerden van het departementaal bestuur van Utrecht aangesteld. De bevolking van Westbroek had geen invloed meer op het bestuur. Wel bleef Jasper van den Helm schout, secretaris en gadermeester in Westbroek.³⁴⁾

Men legde zich neer bij deze beslissingen. Het had geen zin protest aan te tekenen.

Nog een keer is het hen gelukt om een besluit te dwarsbomen, namelijk toen zij bericht kregen dat zij de ambachtsheer weer zijn deel van de belastingopbrengst moesten geven/notulen 15 augustus 1803.

Nog diezelfde dag werd een brief geschreven, niet meer aan de burger, maar aan de *“Weledelen Gebooren heer Tuyll van Serooskerken”*. Zo'n aanhef is tekenend voor de veranderingen die sinds 1795 hadden plaatsgevonden.

In deze brief verzochten zij de ambachtsheer iemand te sturen om een schikking met de gemeente te maken en wel binnen acht dagen. Zij kregen natuurlijk op zo korte termijn geen antwoord, de ambachtsheer woonde in den Haag. Dat kwam het bestuur goed uit. Nu konden zij besluiten het bedrag groot f. 800,- uit te zetten in de dorpslasten en de binnenlandse kosten.

Vanaf die tijd werd in de notulen niet veel meer gemeld. Alleen de grondtransacties werden nog vastgelegd.

In 1806 werd Louis Bonaparte, broer van Napoleon, koning van Holland. De Bataafse Republiek was opgeheven. Het was afgelopen met de rechten van de mens. Westbroek zou met alle andere gemeenten in ons land nog vele donkere jaren tegemoet gaan.

Slotopmerkingen

Nu, 200 jaar later, wordt overal in het land de omwenteling, de *“Fluwelen Revolutie”*³⁶⁾ herdacht met manifestaties en tentoonstellingen. Verscheidene boeken zijn dit jaar verschenen over deze gebeurtenissen en de gevolgen hiervan voor ons land.

Historici zijn tot het inzicht gekomen dat er een doorlopende ontwikkelingslijn bestaat van patriottisme naar liberalisme. De vernieuwing van het staatkundige bestel begon in de Patriottentijd.³⁷⁾

Op kleine schaal is dit ook in Westbroek gebeurd.

Vanuit deze gedachten werd dit artikel over Westbroek geschreven. Van vele steden en dorpen in ons land was dit tijdperk al in kaart gebracht. Zo niet van de dorpen van de gemeente Maartensdijk. In de oude archieven van Maartensdijk en Achttienhoven is weinig bewaard gebleven over deze periode. Gelukkig wel in het oude archief van Westbroek.

Is dit gekomen door het voorstel van de schepenen om een gerechtskast te laten maken waarin alle verzoeken, berichten, appointementen en solutiën bewaard konden worden? Misschien, in elk geval heeft de inventarisatie van het archief, door de heer Joosten in 1895 volbracht, het archief toegankelijk gemaakt.

De oude gerechtskast staat nog steeds in Westbroek. Bij de opheffing van deze gemeente in 1957 heeft het toenmalig gemeentebestuur deze kast aan de Nederlands Hervormde Kerk geschonken.

De inhoud van de kast ligt nu in het gemeentearchief van Maartensdijk. Dankzij de schepenen van Westbroek, die ruim 200 jaar geleden besloten dat die gegevens bewaard moesten worden. Wat een geluk!

M.L. de Raadt-Nolst Trenité

Noten

1. Simon Schama, blz. 230.
2. Prinses Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van de stadhouder, werd bij Goerjanverwellesluis aangehouden. Dit leidde tot de Pruisische inval van september 1787.
3. Blom, blz. 303.
4. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 12.
5. Notulen van den Geregte van Westbroek, inv. nr. 8-3, 2 maart 1795.
6. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 9
De bevolking bestond uit 118 mannen, 116 vrouwen, 209 kinderen, 47 dienstboden, 10 dienstboden bij de week en 1 bovelander.
7. Kaart in: St. Maerten, dec. '92, nr. 9, p. 16.
8. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 17.
9. Archief Huis Zuilen R.A.U., inventaris 76, inv. nr. 145.
10. Archief Huis Zuilen, inv. nr. 117.
11. Archief Huis Zuilen, inv. nr. 1108. Nu Krömme Nieuwe Gracht.
12. Archief Huis Zuilen, inv. nr. 1116, 1125 en 1141.
13. Dubois o.a., blz. 194, 296 en 316.
14. Archief Huis Zuilen, inv. nr. 1108, berekeningen van het jaarlijkse inkomen van de heer en vrouwe van Zuilen ten behoeve van de heffing van de honderdste penning 1793: :inkomen f.18.216:2: - zijn totale bezittingen worden getaxeerd op f. 550.208:10:4
In 1803 is zijn financiële situatie heel anders. Onder druk van de economische omstandigheden werden de meubelen van het Slot Zuilen verkocht. Dubois, blz. 713.
15. De Bruin, blz. 43.
16. De Savornin Lohman, blz. 291.
17. Notulen 6 maart 1795.
18. Tot schout en secretaris: Jasper van den Helm, tot schepenen: Pieter van Schaick, Evert van Soest, Cornelis Vonk, Cornelis Schipper en Klaas van der Woerd, tot bode: Anthony Vijzelaar. Maarten van den Helm, vader van Jasper, was schout van Westbroek van 29 oktober 1777 tot 27 oktober 1788. Archief Huis Zuilen, inv. nr. 111.
19. Notulen 10 maart 1795.
20. Kloos, blz. 215, Bisschop, blz. 223.
21. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 1.
22. Notulen 11 november 1795, 26 augustus 1796 en 30 januari 1797.
23. Notulen 31 maart 1796. De Ned. Herv. Gemeente werd in de 18de eeuw Gereformeerde Gemeente genoemd. Het verschil tussen 3/4 stuiver en 1/4 stuiver ligt waarschijnlijk aan het aantal armen van beide gezinden. Er was vrijheid van godsdienst geproclameerd.
24. Verslag behorend bij de inventaris van de oude archieven van Westbroek en Achttienhoven, blz. 13.
25. De Savornin Lohman, blz. 31 e.v.
26. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 9.
27. Notulen 19 april 1799.
28. Notulen 15 november 1799.
29. Verslag oude archieven van Westbroek en Achttienhoven, blz. 17.
30. Verslag oude archieven van Westbroek en Achttienhoven, blz. 27.
31. Oude archieven van Westbroek, inv. nr. 9.
32. Verslag oude archieven van Westbroek en Achttienhoven, blz. 11.
33. Notulen 22 juni 1802.
34. Notulen 28 maart 1804.
35. Notulen 15 augustus 1803.
36. Men noemt de omwenteling wel de "Fluwelen Revolutie", omdat er geen bloed is vergoten.
37. Blom en Lamberts, blz. 234.

De gerechtskast van Westbroek. Het is een kleine houten kast, groen geverfd; in het bovenstuk staat in rode letters: DE GERECHTSKAST VAN WESTBROEK ANNO 1764

Geraadpleegde literatuur

- Bisschop, R.*, Een tweeling zelfstandig, Historische Vereniging Oud Veenendaal, Veenendaal, 1995.
Blom, J.C.H. en Lamberts E., Geschiedenis van de Nederlanden, Amsterdam, 1994.
De Bruin, R.E., Burgers op het kussen, de Walburgers, Zutphen, 1986.
Dubois, P.H. en Dubois, S., Zonder Vaandel, Amsterdam, 1993.
Kloos, J., Noordwijk in den loop der eeuwen, Noordwijk, 1928.
Savornin Lohman, B.C. de, De bestuursinrichting van gewest, stad en platteland van Utrecht gedurende de Bataafse Republiek, Utrecht, 1910.
Schama, S., Patriotten en bevrijders, revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780/1813, Amsterdam, 1989.

Bijlage 1

“Eerzame vrome,
Geinformeert zijnde dat het in onze
Heerlijkheid van Westbroek niet in treijn is
gebragt het aanstellen van Scholarchen, en
wij nochtans nodig en dienstig vinden dat
sulks geschiede ten eijnde er volgens de
schoolorde behoorlijk toesigt op het school,
en wat daartoe betrekkelijk is, zoude zijn,
hebben wij goed gevonden, van hedenaf
aan te stellen, gelijke wij aanstellen bij
deeze tot Scholarchen uijt Ulieden, de twee
oudste Schepenen, in der tijd, dan zo die be-
ijde, of een van dien, in den Kerkenraad
mogten zitten, of komen, als dan de oudste
die daar op volgen tefens met recomman-
datie om hier van aen den Kerkenraad kennis
te geven, ten eijnde die uijt de hunnen mede
Scholarchen zoude kunnen aenstellen om
dus doende alzo tezamen op de stipte nae-
koming van de schoolorde agttegeven.
waarmede verblijve

Eerzame vrome
U Ed toegenene ambagsHeer

op 't huijs Zuylen den 12 Maij 1782
W.R. van Tuyll van Serooskerken”

Bijlage 2

“Vrijheijd Gelijkheijd Broederschap
Of De dood

Wij provisioneele Schout en Scheepenen
van Westbroek belooven en zweeren bij
deeze aan de goede burgerije van West-
broek dat wij ons gehouw en getrouw in
onse posten zullen gedraagen, dat wij nie-
mand onrecht en injustitutie maar een ieder
recht en gerechtigheid zullen doen weeder-
vaaren steunende op de rechten van den
Mensch en voorts dat wij verders in 't gene-
raal zullen werken tot welzijn van de Bur-
gerije en ons beijveren om die voorrechten
en die voordeelen te verkrijgen waar van
wij op 't platte Land tot heeden toe ver-
stookten zijn geweest, terwijl wij dan ook
verders zullen obzerveeren en doen obzerve-
veeren zoodanige wettencostumen en usan-
tien als ons zijn raakende en in usantien
zijn;
Zoo Waarlijk Helpen mij God Almagtig”.